

verbal intermingling with surrounding. The functional aspects of managerial activity (euretic; administrative; operator) are analyzed. The specific features that are characteristic for the management of a secondary school are shown: the ability to take into account the peculiarities of different age groups in the process of interaction with participants in the educational process; the ability to make mobile and flexible business communication with each subject of the educational space; knowledge of innovative approaches, their ability to flexibly use, taking into account the specifics of the activity of a particular institution of education, ownership of the technology providing advisory assistance to participants in educational activities in the implementation of these approaches. A comparative analysis of manifestations of authentic person (flexibility and diffraction in the interpersonal relations, subjectivity, co-ordination, competition, self-organization, capacity for a choice, personal responsibility, valued attitude toward itself) and unauthentic (rigidity, passivity, dependence on external influences, emotional dependence, reserve, conformalness, disbalance, to take the lack, of initiative of lack of ability responsibility for own personality) personality of leader general educational establishment are analyzed. On the basis of the generalization and systematization of these indicators and the specifics of management activity in education, the indicators of the authenticity of self-presentation of the heads of secondary school are presented.

Key words: self-presentation, authenticity of self-presentation, head of a secondary school, management activity.

Дубова Олена Юрїївна – аспірантка кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ.

УДК 159.942.5

Завацький В.Ю., Ковальова О.В., Суслова В.О.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ В УМОВАХ ЖИТТЄВИХ ЗМІН

У статті розглянуто соціально-психологічні проблеми сучасної молоді та особливості її соціальної зрілості в умовах життєвих змін. Показано, що соціальна зрілість особистості обов'язково включає активну життєву позицію особистості і досягається у неперервній єдності виховання та самовиховання, в активному, постійному прагненні самої особистості до швидкого досягнення соціальної зрілості, в її потребі до саморозвитку. Виокремлено основні компоненти соціальної зрілості молоді (соціальна активність, соціальна відповідальність, соціальна самореалізація та самовизначення) та критерії соціальної зрілості (ціннісні орієнтації, моральні та емоційно-вольові якості особистості).

Ключові слова: молодь, соціальна зрілість, умови життєвих змін.

Постановка проблеми. Зміни в суспільстві певним чином відображаються у свідомості молоді, зумовлюючи зміни в системі їх ціннісних орієнтацій [4].

У сучасній Україні склалось протиріччя між суспільною потребою у здоровій, освіченій, вихованій, культурній молоді і реальним погіршенням її загального стану. Значній частині молоді притаманна проблемна поведінка, яка заважає її самоздійсненню та адекватному включенню у суспільне життя.

Соціально-економічні процеси та умови конкуренції вимагають від молодої людини уміння пристосовуватися до нових реалій та досягати успіху як у професійній діяльності, так і в повсякденні. Здатність ставити перед собою реальні цілі, мобілізувати свої сили і можливості для їх досягнення, та здобуття успіху стає необхідною складовою життєдіяльності молоді в сучасному соціумі [1; 6].

Певною методологічною проблемою є соціально-психологічне визначення категорії «проблемна молодь» та її окремих видів, дослідження їх характерних особливостей та ступеню проблемності з метою розробки ефективних засобів корекції та профілактики проблемної поведінки. Проблемною слід вважати молодь, яка порушує загально визнані соціальні норми поведінки [1].

Як правило, сформувавши свою ціннісну картину світу, людина зберігає її незмінною впродовж усього життя. Формується вона переважно на етапі соціалізації індивіда, що передує періоду зрілості [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної зрілості знайшла своє відображення: у психологічних концепціях соціалізації індивідуалізації особистості (Г. Андрєєва, М. Бобньова, Е. Еріксон, І. Кон, Б. Паригін, А. Петровський, Д. Фельдштейн); соціальних установок і ціннісних відносин (В. Мясичев, Ш. Надірашвілі, В. Ядов); в теоретичних уявленнях про особистісну зрілість у вітчизняній і зарубіжній психології (А. Асмолов, Б. Братусь, В. Зинченко, В. Мухіна, А. Маслоу, В. Петровський, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм); в розробці методів активного соціально-психологічного навчання (Ю. Ємельянов, Є. Кузьмін).

Особливий інтерес викликають дослідження, які розкривають сутність понять «зрілість» (М. Кондибович, Л. Петровська та ін.), «соціальна зрілість» і «соціальна відповідальність» (Л. Божович, І. Дементьєва, Н. Зубарева та ін.), «соціальна компетентність» (І. Бех, О. Холостова) та дослідження, в яких науковці (Ю. Жуков, Л. Петровська, П. Растяніков та ін.) прирівнюють поняття «комунікативна компетентність» і «компетентність у спілкуванні» (Ю. Ємельянов, З. Кажанова, Є. Мельник, Е. Соловійова, С. Татарничева), а також поняття «життєва компетентність» (Д. Гонд, М. Квейхаген, К. Скайє та ін.) та прикладний сенс компетентнісного підходу (І. Бех).

На сьогоднішній день у наукових дослідженнях недостатньо повно та неоднозначно висвітлено компоненти соціальної зрілості студентської молоді.

Мета статті – розкрити соціально-психологічні проблеми сучасної молоді та чинники, що впливають на формування її соціальної зрілості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Основою формування світогляду сучасної молоді є соціальні цінності – узагальнені уявлення про мету і норми поведінки. Ціннісні орієнтації молоді формуються в процесі соціалізації під час засвоєння нових знань та соціально-психологічного досвіду і виявляються у цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості. Реалізуються вони у процесі життєдіяльності та підтверджуються або відкидаються життєвим досвідом. На основі індивідуального досвіду, що є адекватною чи неадекватною умовою соціального середовища, конкретні ціннісні орієнтації або набувають особистісного сенсу, або витісняються як такі, що не забезпечують успішного функціонування особистості в соціумі [9].

У наш час соціально-психологічні проблеми є глобальними. Ці питання можна розглядати окремо в кожній проблемі – чи то в психологічній, чи то в соціальній є свій твердий фундамент, який міцно закріпився за нинішньою молоддю. Наша влада та суспільство не помічають або навіть не беруть до уваги які саме проблеми поглинають масово молодих дівчат на юнаків. Це – соціальна незахищеність. Молодь повинна турбуватись про своє майбутнє – жити самостійно, згуртовано, обмірковано. Така проблема як безробіття тягне за собою зниження рівня життя більшої частини населення нашої держави. Уряд не має можливості надати робоче місце молодій людині, яка після закінчення навчання хоче працювати, створити свою міцну сім'ю та надати їй добре забезпечення. На нашу думку, це є найважливіша проблема разом із проблемою великої плати за навчання у вищих навчальних закладах [10].

Щодо психологічних проблем – це те, що батьки не мають часу на виховання своїх дітей через те, що вони весь час працюють. Дитина виховується самостійно за допомогою телебачення, яке, майже, все спотворене, комп'ютерів, які забивають уяву та сприяють сприйняттю жорстокості та насильства, також вулиця, де дитина може робити все, що вона хоче, але не може знати, чи не потягне вона чи її батьки за це певну відповідальність. І найголовніше – це життя яке може бути обірено неправильним сприйняттям образи, насильства, відсутністю підтримки з боку батьків, друзів, рідних [5].

Соціальні та психологічні проблеми потрібно починати вирішувати з самого себе з відношенням до своїх рідних, друзів і найголовніше батьків.

Система цінностей людини змінюється лише в кризові періоди. Це стосується здебільшого структури цінностей і відображає зміни пріоритетів, внаслідок чого одні цінності стають більш значущими, інші – поступаються їм місцем. У суспільствах, що трансформуються, ця система не спрацьовує,

оскільки суттєві зрушення у суспільній системі цінностей породжують для більшості людей нагальну потребу сприйняти нові орієнтири, перебудувати особистісну систему цінностей. При цьому в масовій свідомості відбувається заміна монолітної системи цінностей на плюралістичну, коли різні категорії людей вибудовують свою ціннісну ієрархію на різних базових позиціях.

Формування соціальної зрілості особистості розкривається через призму змісту двох взаємообумовлених процесів – становлення і розвиток. Суттєвим моментом у питанні про становлення соціальної зрілості студента є ціннісні орієнтації його особистості.

Сутність проблеми побудови ціннісно-нормативної моделі становлення соціальної зрілості зводиться до того, щоб виділити ту властивість системи «особистість середовище», котра є системотвірною. Тоді в структурі соціальної зрілості найбільш важливими для майбутнього фахівця є соціальна позиція, соціальне самовизначення, соціальна активність, соціальна відповідальність та соціальні установки.

Соціальну зрілість, Є. Долл – автор шкали соціальної зрілості, визначає через міру особистісної незалежності та відповідальності. Особиста незалежність є здатністю індивіда самостійно вирішувати власні справи, самостійно регулювати свої соціальні відносини. Соціальна відповідальність є відповідальністю стосовно самого себе, до інших, до суспільства. А. Поздняков під соціальною зрілістю розуміє сукупність компетентностей: громадянську, побутову, комунікативну та компетентність в сфері саморегуляції та самостійної пізнавальної діяльності.

Виходячи з того, що соціальна зрілість особистості обов'язково включає активну життєву позицію особистості і досягається у неперервній єдності виховання та самовиховання, в активному, постійному прагненні самої особистості до швидкого досягнення соціальної зрілості, в її потребі до саморозвитку, ми вважаємо, що взаємозв'язок соціальної відповідальності, соціальної активності, самопізнання, соціального самовизначення і самореалізації особистості є вихідним пунктом процесу її становлення.

В. Радул соціальну зрілість трактує як той стан, що розкриває стан сформованості особистості через призму певного соціального середовища. В її зміст він включає активну життєву позицію та досягнення єдності виховання та самовиховання і прагнення самої особистості до якомога скорішого досягнення соціальної зрілості. Моделлю соціальної зрілості, на його думку, є взаємозв'язок самореалізації та соціальної відповідальності. Проявляється соціальна зрілість у соціальній активності, соціальному самовизначенні, соціальній відповідальності.

У наукових дослідженнях становлення соціальної зрілості вказує на самостійність людини у рішеннях та вчинках, відповідальність за себе, суспільство в якому вона живе.

Зрілість людини багато в чому проявляється в культурі особистісного прагнення, визначається мірою відповідального ставлення до поставленої мети, характером та якістю планування її досягнення. Тому соціальна зрілість включає

в себе складну гаму інтелектуальних якостей та громадських почуттів: об'єктивне бачення світу; історичний (життєвий) оптимізм; працелюбство; високий професіоналізм.

Аналіз наукової літератури показав, що соціальна зрілість розглядалася лише через призму однієї з її критеріальних характеристик – самовизначення, активності й відповідальності. При вивченні соціальної зрілості особистості використовуємо підхід М. Лебедик. Він запропонував розглядати соціальну зрілість особистості як систему взаємозв'язку певних виявів у сфері праці, спілкування і пізнання соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності майбутніх спеціалістів. Ця теоретична модель знаходить підтвердження в результатах дослідження філософів, соціологів і психологів, які вивчали соціальне самовизначення, соціальну активність та соціальну відповідальність особистості молоді, яка навчається.

Науковець В. Сафін уважав, що стержньовою характеристикою соціальної зрілості особистості є її самовизначення. Самовизначення особистості стосовно до її соціальної активності й громадської зрілості виступає відносно них самостійним функціонально-процесуальним ядром, яке володіє здатністю попереджати реальну поведінку особистості й організувати її поведінку.

Неоднозначно у науковій літературі визначаються критерії соціальної зрілості. Проте, практично усі дослідники цієї проблеми вважають, що суть критеріїв соціальної зрілості зводиться до врахування відновлення докладених особистістю зусиль. Більш широко, з урахуванням фактору соціальної відповідальності, підходила до визначення критеріїв соціальної зрілості особистості Н. Корицька, яка вважає, що соціальна зрілість свідчить про досягнення людиною такого рівня інтелектуального, емоційного, та вольового розвитку, коли вона усвідомлює своє місце в житті суспільства та відповідальність не лише за свої дії, але й за вчинки інших. Це підкреслює також і С. Іконнікова, вважаючи, що зрілість особистості визначається ступенем залучення особистості до розв'язання таких завдань, які вимагають відповідальної поведінки. Свідченням того, що особистість досягла періоду соціальної зрілості й включилася в суспільні відносини, як цілісна саморегульована система, може бути наявність в особистості соціальної відповідальності, як усвідомленої необхідності своєї поведінки. Соціальна відповідальність студента - це якісна характеристика розвитку його особистості, яка передбачає зіставлення своїх дій та вчинків із вимогами середовища життєдіяльності. Дослідження проблем відповідальності проводили Л. Грядунова, С. Дмитрієв, С. Куликівський, К. Муздибасв, М. Сметанський та інші. Соціальне самовизначення студентів пояснює особливості їх індивідуального самовираження, професійну зорієнтованість тощо. Дослідження окремих аспектів соціального самовизначення здійснювали В. Лебедева, В. Матусевич, Г. Ніков, В. Сафін, та інші.

Соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, в якій виявляється та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин. Соціальна активність є вихідною соціальною якістю, що відображає цілісне, стає активне ставлення до суспільства, проблем його розвитку та визначає якісні особливості свідомості, діяльності і становища особистості.

Соціальна активність характеризується не тільки усвідомленням та прийняттям інтересів суспільства і певних спільнот, а й готовністю та вмінням реалізовувати ці інтереси, активною діяльністю самостійного суб'єкта.

Важливими ознаками соціальної активності особистості є сильне прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Самореалізація – це один із провідних критеріїв розвитку соціальної зрілості студентської молоді. Самореалізація студента – це не одномоментний акт, а процес, який стимулює розвиток особистості на всьому її життєвому шляху. Самореалізуючись, студент розвивається. Підтвердженням цьому є те, що в процесі самореалізації особистість ставить перед собою конкретні цілі, досягнення яких слугує показником поступального розвитку її соціальної зрілості.

Висновки. Процес становлення соціальної зрілості молоді, вибір нею життєвого шляху відбуваються у всіх основних сферах життєдіяльності особи, реалізуючись за допомогою навчання і виховання, засвоєння і перетворення досвіду старших поколінь. Основними соціально-психологічними регуляторами цього процесу і одночасно показниками положення молоді в суспільстві і в структурі історичного процесу розвитку виступають ціннісні орієнтації, соціальні норми і установки. Вони визначають тип свідомості, характер діяльності, специфіку проблем, потреб, інтересів, очікувань молоді, типові зразки поведінки. Молодість – це шлях в майбутнє, який вибирає сама людина. Вибір майбутнього, його планування – характерна риса молодого віку; він не був би таким привабливим, якби людина наперед знала, що з ним буде завтра, через місяць, через рік. У віковій психології молодість характеризується як період формування стійкої системи цінностей, становлення самосвідомості і формування соціального статусу особи. Свідомість молоді володіє особливою сприйнятливістю, здатністю переробляти і засвоювати величезний потік інформації. У цей період розвиваються критичність мислення, прагнення дати власну оцінку різним явищам, пошук аргументації, оригінального рішення. Разом з тим в цьому віці ще зберігаються деякі установки і стереотипи, властиві попередньому віку. Це пов'язано з тим, що період активної ціннісно-творчої діяльності стикається у молоді людини з обмеженим характером практичної, творчої діяльності, неповною включеністю молоді людини в систему суспільних відносин. Соціальна зрілість є цілісністю усвідомлення і реалізації в

діяльності особи її основних соціальних і психологічних якостей і властивостей. Також потрібно враховувати відношення особи до своїх потенційних можливостей. На цьому рівні дослідження можна прослідкувати, коли у людини з'являються власні погляди і відносини, які для нього характерні вимоги, оцінки і самооцінки. Ймовірно, багато помилок у вихованні молоді визначаються тим, що ми прагнемо вирішувати окремі питання (професійної підготовки, моральної стійкості, уміння дотримуватися законів і інші), не сформувавши головного: уміння розмірковувати над непростими проблемами сучасного життя і діяти в ній, орієнтуючись на загальнолюдські цінності і своє власне вдосконалення.

Література

1. Астахова В. І. Деякі нові штрихи у соціальному портреті студентства / Астахова В. І. // Проблеми вищої школи. – К., 1993. – Вип. 78. – С. 65–69.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / Бех І. Д. // Педагогіка і психологія. – К., 1997. – №1. – С. 124–129.
3. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість. Спеціальний курс: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Валерій Вікторович Радул. – Кіровоград, Поліграфічно – видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 248с.
4. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Головаха Е. И. // Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб: Питер, 2000. — 423с. — С.256—269.
5. Кіпень В. Українське студентство: на що орієнтуємося і що цінуємо? / Кіпень В. // Управління освітою. — 2001. — № 22. — С. 10—15.
6. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю: дис. кандидата пед. наук 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Михайло Васильович Михайлов. – Кіровоград, 2000.
7. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення : психологічні механізми та передумови / Пов'якель Н.І. // Психологія на перетині тисячоліть. / Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Гнозис, 1998. – Том 1. – С. 136–154.
8. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента / Скок М. А. //Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. – Чернігів, 2002. – Вип. 11: Серія: Психологічні науки. – С. 128–132.
9. Сорокина Н. Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студента / Сорокина Н. Д. // СОЦИС. –2003. –№ 10. –С. 55–60.
10. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Ядов В. А. – Л., 1979. –221 с.
11. Якуба Е. А. Понятие социальной активности личности // Социальная активность специалиста: истоки и механизм формирования (социологический анализ) / Е. А. Якуба. – Харьков, Изд-во при ХГУ. Вища школа, 1983. – С.5-12.

Література

1. Astahova V. I. Deyaki novi shtrihy u social'nomu portreti studentstva / Astahova V. I. // Problemi vishchoi shkoli. – K., 1993. – Vip. 78. – S. 65–69.
2. Bekh I. D. Duhovni cinnosti v rozvitku osobistosti / Bekh I. D. // Pedagogika i psihologiya. – K., 1997. – №1. – S. 124–129.
3. Radul V. V. Social'no-pedagogichna zrilist'. Special'nij kurs: Navchal'nij posibnik dlya studentiv vishchih navchal'nih zakladiv / Valerij Viktorovich Radul. – Kirovograd, Poligrafichno – vidavnicij centr TOV «Imeks LTD», 2002. – 248s.
4. Golovaha E. I. ZHiznennaya perspektiva i cennostnye orientacii lichnosti / Golovaha E. I. // Psihologiya lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov. — SPb: Piter, 2000. — 423s. — S.256 —269.
5. Kipen' V. Ukraïns'ke studentstvo: na shcho orientuemosya i shcho cinuemo? / Kipen' V. // Upravlinnya osvitoju. — 2001. — № 22. — S. 10—15.
6. Mihajlov O. V. Formuvannya social'noi zrilosti studentiv ekonomichnogo profilyu: dis. kandidata ped. nauk 13.00.07 «Teoriya i metodika vihovannya» / Mihajlo Vasil'ovich Mihajlov. – Kirovograd, 2000.
7. Pov'yakel' N.I. Samoregulyaciya profesijnogo mislennya : psihologichni mekhanizmi ta peredumovi / Pov'yakel' N.I. // Psihologiya na peretini tisyacholit'. / Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostyuka APN Ukraïni. – Gnozys, 1998. – Tom 1. – S. 136–154.
8. Skok M. A. Cinnisni orientacii osobistosti suchasnogo studenta / Skok M. A. //CHernigivs'kij derzhavnij pedagogicnij universitet im. T. G. Shevchenka. Visnik CHDPU. – CHernigiv, 2002. – Vip. 11: Seriya: Psihologichni nauki. – S. 128– 132.
9. Sorokina N. D. Peremeny v obrazovanii i dinamika zhiznennyh strategij studenta / Sorokina N. D. // SOCIS. –2003. –№ 10. –S. 55–60.
10. YAdov V. A. Samoregulyaciya i prognozirovanie social'nogo povedeniya lichnosti / YAdov V. A. – L., 1979. –221 s.
11. YAkuba E. A. Ponyatie social'noj aktivnosti lichnosti // Social'naya aktivnost' specialista: istoki i mekhanizm formirovaniya (sociologicheskij analiz) / E. A. YAkuba. – Har'kov, Izd-vo pri HGU. Vishcha shkola, 1983. – S.5-12.

Завацкий В.Ю., Ковалева Е.В., Сулова В.А.

Социально-психологические проблемы адаптации молодежи и ее социальной зрелости в условиях жизненных перемен

В статье рассмотрены социально-психологические проблемы современной молодежи и особенности ее социальной зрелости в условиях жизненных изменений. Показано, что социальная зрелость личности обязательно включает активную жизненную позицию личности и достигается в непрерывном единстве воспитания и самовоспитания, в активном, постоянном стремлении самой личности к скорейшему достижению социальной зрелости, в ее необходимости к саморазвитию. Выделены основные компоненты социальной зрелости молодежи (социальная активность,

социальная ответственность, социальная самореализация и самоопределение) и критерии социальной зрелости (ценностные ориентации, нравственные и эмоционально-волевые качества личности).

Ключевые слова: молодежь, социальная зрелость, условия жизненных изменений.

Zavatskyi V.Yu., Kovaleva E.V., Suslova V.A.

Socio-psychological problems adaptations of youth and its social maturity in conditions of life changes

The article deals with the socio-psychological problems of modern youth and the features of its social maturity in conditions of life changes. It is shown that the social maturity of the individual necessarily includes the active life position of the individual and is achieved in the continuous unity of upbringing and self-education, in the active, constant striving of the individual himself for the early achievement of social maturity, in his need for self-development. The main components of the social maturity of young people (social activity, social responsibility, social self-realization and self-determination) and criteria of social maturity (value orientations, moral and emotional-volitional qualities of the individual) are singled out.

Key words: youth, social maturity, conditions of life changes.

Завацький Вадим Юрійович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк;

Ковальова Олена Володимирівна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк;

Суслова Валерія Олександрівна – здобувач практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.928.23:37.047

Комар Т.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ СПЕЦІАЛІСТА

У статті здійснено спробу психологічного аналізу проблеми становлення професійної зрілості особистості. Акцент зроблено на фахівцях соціономічної галузі. На підставі емпіричних даних розкривається сутність поняття «професійна зрілість», специфіка генези та структури. Висвітлено передумови становлення професійної зрілості спеціаліста на етапі становлення в умовах вузу.

Ключові слова: особистісна зрілість, професійна зрілість, професійна ідентичність, професіоналізм, професія.